

RJEČNIČKO I GRAMATIČKO BLAGO GROBNIČKOGA GOVORA 20. STOLJEĆA

Iva Lukežić, Sanja Zubčić
GROBNIČKI GOVOR XX. STOLJEĆA (GRAMATIKA I RJEČNIK)
(*Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine, Rijeka, 2007.*)

Krajem 2007. godine svjetlo je dana ugledalo imponantno izdanje: *Grobnički govor XX. stoljeća: gramatika i rječnik*. Djelo nastalo u suautorstvu profesorice emeritus riječkoga Sveučilišta dr. sc. Ive Lukežić i docentice dr. sc. Sanje Zubčić izdala je Katedra čakavskog sabora Grobnišćine. Glavna i izvršna urednica ovoga izdanja je prof. dr. sc. Silvana Vranić koja mu je ujedno, zajedno s docenticom dr. sc. Sanjom Vulić, bila i recenzenticom. U samom je naslovu djela naglašena njegova dvodijelna struktura: sastoji se od *Gramatičkih rasprava* koje se protežu na 136 stranica i *Rječnika grobničkoga govora XX. stoljeća* koji zauzima preostalih 613 stranica, što zajedno čini 769 tvrdo ukoričenih stranica. Kako je Iva Lukežić u jednom intervjuu izjavila, ova monografija *portretira grobnički govor u 20. stoljeću, ali u stoljeću koje upravo teče slika istoga objekta već je izmijenjena. (...) Zato knjiga u naslovu ima 20. stoljeće, jer se ograđujemo od onoga što je već danas drugačije.*

Gramatičke rasprave nose naslove *Jezični sustav grobničkoga govora u 20. stoljeću*, *Naglasni tipovi u grobničkom govoru* te *Napomene o sintaksi*. Autorica je prve rasprave Iva Lukežić, dok druge dvije potpisuje Sanja Zubčić.

U *Jezičnom sustavu grobničkoga govora u 20. stoljeću* određuje se sam termin

grobničkoga govora 20. stoljeća i nabrajaju punktovi razdijeljeni u tri tradicionalne *plovanije* ili crkvene župe. Smještaj svih glavnih grobničkih naselja predložen je na zemljopisnoj karti koja je zaseban prilog u knjizi. Slijede napomene o klasifikaciji grobničkoga idioma i njegove genetske odrednice gdje se on smješta u *jednu od sjevernočakavskih skupina govora unutar središnjega poddijalekta ikavsko-ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja*. Najveći dio rasprave čine popis i opis fonoloških i morfoloških čakavskih posebnosti grobničke skupine govora. U *Fonološkom sustavu* autorica izdvaja riječ *ča*, čakavske pune vokalizacije starojezičnoga poluglasa, dvojak refleks protojezičnoga prednjega nazala, ikavsko-ekavski refleks starojezičnoga jata, samoglasnički i naglasni sustav te pojave u suglasničkom sustavu koje obuhvaćaju suglasnički inventar, suglasničke mijene, suglasnik /l/ na kraju sloga, promjene šumnih konsonanata, redukciju sonanta /v/, asimilacije, disimilacije, protetske i hijatske suglasnike i metateze te inačice prijedloga. Sve su navedene pojave i promjene detaljno opisane i bogato potkrijepljene primjerima iz grobničkih govora. U *Morfološkom je sustavu* najprije obrađena *Sklonidba ili deklinacija* koja obuhvaća sklonidbu imenica prema trima sklonidbenim vrstama, sklonidbu ličnih

zamjenica za 1. i 2. glagolsko lice te sklonidbu pridjevskih zamjenica, pridjeva i rednih brojeva. Sve su sklonidbe oprimgjere ne mnogim oblicima koji su ovjereni u grobničkom govoru i tabličnim prikazima, a padeži koji se u pojedinim sklonidbama izdvajaju svojim posebnostima još su dodatno pojašnjeni. Nakon sklonidbe slijedi *Komparacija pridjeva*, a morfološki se sustav zaključuje *Sprezidbom ili konjugacijom* prostih glagolskih oblika: prezenta četiriju sprezidbenih vrsta, imperativa, ostalih prostih glagolskih oblika (glagolskoga pridjeva radnoga i trpnoga, glagolske imenice, glagolskoga priloga i infinitiva), te složenih glagolskih oblika: perfekta, pluskvamperfekta, futura, futura II., kondicionala sadašnjega i kondicionala prošloga.

Sve su sprezidbe iscrpno objašnjene i bogato oprimgjere ne preglednim prikazima u tablicama te brojnim oblicima ovjerenima u grobničkom govoru.

U raspravi *Naglasni tipovi u grobničkom govoru* autorica Sanja Zubčić opisuje inventar i distribuciju naglasnih jedinica ovoga idioma, da bi nakon toga uslijedila opsežna naglasna tipologija promjenjivih vrsta riječi u grobničkom govoru *prema kojoj se za svaku vrstu riječi određuju zasebni i njoj prilagođeni naglasni tipovi i u čijoj je klasifikaciji temeljan kriterij mjesta naglasna*. U prikazu se naglasnih tipova unutar primarnih tipova određenih prema mjestu naglasna utvrđuju i podtipovi prema vrsti naglasna, a svaki je naglasni tip tablično prikazan. Autorica izdvaja tri osnovna naglasna tipa imenica: naglasni tip a, b i c. Slijede naglasni tipovi pridjeva koji su najopsežniji jer u njih ulazi i dio riječi koji morfološki nisu pridjevi: glagolski pridjevi radni i trpni, svi redni brojevi

te glavni brojevi *jedân, dvâ, trî, četvîri, ôba, obadvâ*, osobne zamjenice za 3. l. jd. i mn., dio upitnih i odnosnih, sve posvojne i pokazne te neodređene zamjenice, pokazni zamjenički pridjevi i brojni pridjevi *čtvori* i *pětôr*. U *Naglasnoj tipologiji pridjeva* građa se također klasificira u tri naglasna tipa: naglasni tip a, b i c, a posebna je pažnja posvećena naglasku komparativa. U naglasne tipove glagola ulaze samo morfološki jednočlani oblici, a pripadnost se pojedinomu naglasnomu tipu utvrđuje prema mjestu naglasna u glagolskim oblicima infinitiva, prezenta i imperativa. U glagola isto tako postoje tri temeljna naglasna tipa, naglasni tip a, b i c. Svi su naglasni tipovi, njihovi podtipovi, kao i specifični slučajevi, potvrđeni velikim brojem primjera izdvojenih iz grobničkoga idioma.

Gramatičke rasprave zaključuju *Napomene o sintaksi* u kojima se analizira gramatičko ustrojstvo rečenice, odnosno, sintaktičke funkcije u grobničkom govoru. Obilno ih oprimgjere jujući, autorica se zasebno bavi predikatnom (glagolskim i imenskim te predikatnim proširkom), subjektom (obuhvaćajući sročnost po rodu i u broju), objektom (bližim i daljim), priložnim oznakama (mjesta, vremena, načina, uzroka, društva, sredstva, količine i namjere), atributom (sročnim i nesročnim) te apozicijom.

Rječnik grobničkoga govora XX. stoljeća supotpisuju obje autorice, a on započinje *Načelima izrade rječnika* gdje se tumače metodologija i struktura rječnika, kao i podrijetlo fonda koji je u rječnik uključen. Nakon *Načela izrade* slijedi popis korištenih kratica, a na njega se nastavlja sam *Rječnik* u kojemu su abecednim redom porredane leksikografske natuknice u kanon-

skom obliku. Autorice su istakle kako *izvorni govornici neće više ovjeriti mnoge riječi u ovome rječniku, a veći broj će ih možda prepoznati, ali u svom pasivnom leksiku, odnosno neće ih rabiti iako su im poznate*. Dakle, dijelom se radi o najstarijem leksičkom sloju koji se danas rijetko ili uopće aktivno ne koristi, ali djelomično su unesene i novije primljenice, prvenstveno internacionalizmi koji su u grobnički govor ušli iz suvremenoga standardnoga hrvatskoga jezika i koji su prilagođeni zakonitostima grobničkoga idioma, primjerice: **kōmpjütēr**, *m. G jd. kōmpjūtera* 'računalo', **telefōn**, *m.* 'telefon', **televīzija**, *ž.* 'televizija'.

Autorice su nastojale predstaviti leksik vezan za cjelokupnu čovjekovu djelatnost, kako materijalnu, tako i duhovnu: ljudsko tijelo, osobine, kućanstvo, poljoprivredu, stočarstvo, razne zanate itd.

Rječnik je oblikovan na temeljima suvremenih leksikografskih spoznaja. Natuknice se navode u kanonskom obliku, a samo iznimno, kada taj oblik nije ovjeren, kao natuknica se navode svi potvrđeni oblici (npr. **grēn**, **grēš**, **grē**, **grēmō**, **grētē/grēste**, **gredū**, prezent *gl.* u značenju 'ići' 'idem, ideš, ide, idemo, idete, idu').

Pojedini su leksemi zabilježeni u dvjema ili trima inačicama, a ove su dio iste natuknice samo onda kad je njihova razlika uvjetovana fonetskim i fonološkim razlikama. Tako su, primjerice, dio iste natuknice **ōdsakūd**, **ōsakūd**, *pril.* 'odsvakud' te glagoli **odsić**, **ocić** i **osić**, *gl. svrš.* 'odsjeći'. U takvim se slučajevima u glavi natuknice kao prvi navodi leksem bez provedene fonološke alternacije. Međutim, kada do promjene dolazi na apsolut-

nom početku riječi, kao u primjera **sūšanj** i **šūšanj**, *m.* 'suho lišće koje se podastire kao stelja stoci', imenice se navode pod dvama slovima s uputnicom jedne na drugu. Potpuno istoznačni leksemi koji se razlikuju samo akcenatski, npr. **zubār** i **zūbār**, *m.* 'zubar', ili tvorbeno, npr. **krōmpalo** i **krōmpo**, *m.* '1. *odmil.* šepav čovjek, šepavac; 2. čovjek iskrivljenih nogu', dio su jedne natuknice. Ako se pak radi o homonimnim leksemima kojima se inačice razlikuju morfološki ili semantički, inačice čine zasebne natuknice, primjerice **žep**, *m.* 'džep' i **žēpa**, *ž.* 'džep'.

Ako leksem ima sinonim, na nj se upućuje neposredno iza značenja, primjerice: **mesnica**, *ž.* 'mesnica, mesarska radionica, prodavaonica mesa (isto: **bekarija**)'. Kada je leksem višeznačan, njegova se značenja navode pod istom natuknicom, npr. **pogrābit**, *gl. svrš.* '1. pograbit; 2. ščepati'; **kumēdija**, *ž.* '1. vesela zabava; 2. *pren.* pomutnja, svađa'.

Svi su leksemi, kao i pojedina značenja višeznačnih leksema, oprimjereni jednom ili više rečenica preuzetih iz svakodnevne komunikacije, a ponekad se kao oprimjerenja navode i poslovice i isječci preuzeti iz vrela usmene književnosti. Ono što je potrebno posebno istaknuti jest da su osim sviju natuknica i sva oprimjerenja dosljedno akcentuirana, a uz neka je oprimjerenja navedena i oznaka registra iz kojega je primjer preuzet.

U rječnik je uneseno i frazeološko blago koje je prikupila Sanja Zubčić. Frazem se u kanonskom obliku donosi iza oprimjerenja leksema, a uvodi se pod natuknicu po utvrđenim leksikografskim pravilima, primjerice: **krīž**, *m. G jd. krīžā* 'križ (*Kjěkni pod krīžēn!*); **pomōč komū/**

kemu križ nosit '1. pomoći komu; 2. vjenčati se'.

Osnovnomu je leksičkomu fondu dodan dio onomastičkoga blaga: popisani su i opisani toponimi, etnici i ktetici te važniji hidronimi i oronimi, najveći dio kojih pripada užemu grobničkomu te okolnomu području, npr. **Bodulija**, ž. 'područje otoka Krka', **Dražice**, ž. mn. 'top. naselje u jelenjskoj plovarni', **Ričina**, ž. '1. Rječina, rijeka ponornica koja izvire na sjevernom dijelu Grobnišćine i ulijeva se u more u Rijeci (na lokalitetu imenom Delta); 2. područje u gornjem toku Rječine', **rīški** (-ā, -ō), odr. pridj. 'koji je svojstven gradu Rijeci', **Hählić**, m. 'planina na sjeverozapadnom dijelu Grobničkog polja; planinsko izletište'. Premda nisu izdvojeni u zasebne natuknice, dio onomastičkoga blaga predstavljaju i osobna imena koja se navode u oprimjerenjima, npr. *Znâci dâ j prošâl Frân z ofcâmi.*; *Znâš da sê j Marija oženila za dofçâ?*; *Čâco, Stîpân mî j dâl frnjôkulu*. Zbog česte uporabe uključena je i onomastička građa koja prostorno nije usko vezana uz Grobnišćinu, primjerice: **Bosānac**, m. 'Bosanac', **Dālmācija**, ž. 'Dalmacija', **Mērike**, ž. mn. 'Amerika', **frāncūski** (-ā, -ō), odr. pridj. 'francuski'. Teonimi su također zastupljeni u rječniku: **Gōspoja**, ž. 'Majka Božja', **Isūs**, m. 'Isus', **Isūsīc**, m. 'dijete Isus', a zastupljen je i veći broj imena blagdana: **Ānina**, ž. 'blagdan sv. Joakima i Ane (26. srpnja)', **Filīpja**, ž. 'blagdan i svetkovina svetih Filipa i Jakova, zaštitnika radnika, i patrona grobničke (grajske) crkve i župe', **Jūrjeva**, ž. 'blagdan sv. Jurja (23. travnja)', **Mihōja**, ž. 'blagdan i svetkovina sv. Mihovila, patrona jelenjske crkve (29. rujna)',

Vīlija Božjā 'Badnjak, bdijenje dan uoči Božića (24. prosinca)'.

Imenice se u rječniku opisuju određenjem kategorije roda, a u imenica koje se ostvaruju samo u množini ili u množini mijenjaju značenje, navodi se i kategorija broja, primjerice: **dōta**, ž. 'nevjestina oprema', **hārtoč**, m. 'papirnata vrećica', **brdo**, s. 'brdo'; **gāće**, ž. mn. 'hlače', **māčić**, m. 'mladunac mačke' te kao zasebna natuknica **māčići**, m. mn. '1. vrsta ukrasnoga grma iz porodica vrba s dlakavim, zaobljenim, sivkastim pupoljcima; 2. kućna prašina pomiješana s dlačicama'. Zbog akcenatske i morfološke specifičnosti imenicama se ženskoga roda s nepostojanim *a* dopisuje G mn.: **narānča**, ž. G mn. **narānāč** 'stablo i plod naranče'. Imenicama s nejednakosložnim promjenama dopisuje se G jd., npr. **tīme**, s. G jd. **tīmena**.

Imenicama se dodatno navode posebni padežni oblici s obzirom na naglasni tip kojemu pripadaju. Imenicama *a* naglasnoga tipa navodi se G jd. samo ako je različit od N jd., npr. **bīsēr**, m. G jd. **bīsera** 'biser'. Imenicama se muškoga roda *b* naglasnoga tipa uz N jd. obvezno navodi i G jd.: **kosāc**, m. G jd. **kosāč** 'kosac'. Imenice su *c* naglasnoga tipa specifične pa se uz N jd. za ženski rod bilježi još i A jd. (**maglā**, ž. A jd. **maglu** 'magla'), za muški rod L jd. (**gōlūb**, m. L jd. **golūbu** 'golub') te za srednji rod N mn. (**jāje**, s. N mn. **jāja** 'jaje').

U grobničkom se govoru, prema riječima autorica, u načelu od svake imenice može izvesti umanjena i uvećana koje najčešće mijenjaju temeljno značenje pa se tada navode kao zasebne natuknice, primjerice: **grlo**, s. 'grlo', **grlace**, s. 'grlo djeteta ili grlo u govoru djeći', **grlino**, s.

‘bolno grlo’. U slučaju kad imenica i njezin deminutiv znače potpuno isto i istoga su roda, nalaze se unutar jedne natuknice, a kao prvi navodi se ishodišni oblik, npr. **fanèla/fanèlica**, ž. ‘vrsta pamučne tkanine s dlačicama, flanel’.

U pridjeva se neodređenoga lika i zamjenica uz kanonski oblik u N jd. muškoga roda navode jedninski oblici ženskoga i srednjega roda ako se od njega razlikuju svojim naglaskom, a ako se akcenatski ne razlikuju, navode se samo nastavci za ženski i srednji rod jednine, primjerice: **mržāl** (**mržlā**, **mržlo**), *neodr. pridj.* ‘student, hladan’, **òv** (**ovā**, **ovô**), *zamj.* ‘ovaj’; **raskòsmān** (-a, -o), *neodr., pridj.* ‘raščupan’. Uz pridjeve se određenoga lika navodi samo nastavak: **mačavi** (-ā, -ô), *odr. pridj.* ‘umrljani’. Komparativi se uvijek bilježe uz pridjev na koji se odnose, pa i uz neodređeni, npr. **mesnāt** (-a, -o), *neodr. pridj.* (komp. **mesnatijī**) ‘koji obiluje mesom’ te **mesnāti** (-ā, -ô), *odr. pridj.* (komp. **mesnatijī**) ‘upravo onaj koji obiluje mesom’.

Natuknica glagola je uvijek infinitiv, izuzev kad je on izgubljen (kao u već spomenutom primjeru **grèn**, **grēs** i dr.), a svim se glagolima određuje i vid te se u zagradaama bilježe oblici 2. l. jd. i 3. l. mn. prezenta, npr. **dèlat**, *gl. nesvrš.* (**dèlaš**, **dèlajū**) ‘1. raditi, poslovati; 2. obrađivati’; **molāt**, *gl. svrš.* (**molāš**, **molājū**) ‘popustiti, oslabjeti, olabaviti’. Glagoli koji označavaju impersonalnu radnju imaju samo 3. l. jd. i mn. ili samo 3. l. jd., primjerice: **plehetāt**, *gl. nesvrš.* (3. l. jd. **plehèće**, **plehèćū**) ‘mahati krilima’; **dažjit**, *gl. nesvrš.* (3. l. jd. **dažji**) ‘kišiti’. Glagoli koji mogu i ne moraju biti povratni navode se pod istom natuknicom, a posvojno-po-

vratna se zamjenica *se* bilježi u kosim zagradaama: **čūvāt /se/**, *gl. nesvrš.* (**čūvāš /se/**, **čūvajū/se/**) ‘paziti /se/, brinuti /se/’). Ako pak postoji glagol potpuno ili djelomično različita značenja, a istoga izraza, s time da je povratan, izdvaja se u samostalnu natuknicu: **derāt**, *gl. nesvrš.* (**derēs**, **derū**) ‘derati kožu sa životinja’ i **derāt se**, *gl. nesvrš.* (**derēs se**, **derū se**) ‘derati se uglas, drati se’.

Uz nepromjenjive riječi stoji oznaka vrste riječi: **mimo**, *prij.* ‘mimo, uz, pokraj’, **sléd**, *pril.* ‘malo’, **aha**, *uzv.* ‘za izricanje potvrde’, **jur**, *vez.* ‘1. u pogodbenome značenju *trebalo je* ili *da je*; 2. iako, već’, **god**, *čest.* ‘god’.

Rječnik je zamišljen, kako autorice kažu, kao *istojezični, dijalekatni, potpuni i reprezentativni*. Odrednica *istojezični* upućuje na to da je jezik u oba dijela rječničkoga članka isti, hrvatski – čakavska se, *dijalektna* natuknica tumači ekvivalentom hrvatskoga standardnoga jezika. Odrednicom *potpuni* ističe se težnja popisivanja i opisivanja ukupnoga leksičkoga fonda grobničkoga govora, a odrednicom *reprezentativni* naglašava se namjera da se u rječnik uvrste riječi tipične za govor svih Grobničana koji su živjeli u 20. stoljeću, bez obzira na njihovu generaciju ili društveni sloj.

Grobnički govor XX. stoljeća plod je tridesetogodišnjega prikupljanja i obradbe najvećega i temeljnoga fonda uključene građe Ive Lukežić kojoj se prije 11-ak godina pridružila rođena Grobnišćica i izvorna govornica grobničkoga idioma Sanja Zubčić, prihvativši se računalnoga unosa i digitalizacije prikupljene građe, ali i dopunjujući fond novim jedinicama i oprimjerenjima. U rječniku je popisano i

opisano oko 12100 riječi i blizu 400 frazema, što zajedno čini oko 12500 leksičkih jedinica. Dvojac vrsnih dijalektologinja dao je ovom monografijom nemjerljiv doprinos hrvatskoj dijalektološkoj leksikografiji, na prvom mjestu onoj čakavskoga narječja. Svim je čakavolozima ova knjiga dragocjena škrinja u kojoj je brižljivo i pedantno pohranjeno gramatičko i rječničko blago grobničkoga govora 20. stoljeća i svatko tko se bude na ikoji način bavio ovim idiomom neće je moći zaobići

ni izbjeci, već će joj se uvijek iznova vraćati. Djelo je ovo kojim bi se svaka Grobnišćica i svaki Grobničan trebali ponositi i čuvati ga kao dio svoga naslijeđa, kao prekrasnu fotografiju na kojoj je do u detalje za vječnost zabilježen jezični trenutak koji se nikada više neće vratiti. Iza Ive Lukežić i Sanje Zubčić ovaj je veliki rječničko-gramatički projekt, spomenik grobničkomu govoru, a pred njima brojni novi dijalektološki izazovi kojima se one zasigurno neće moći ni željeti oduprijeti.

Ivana Nežić

O KULTURNIM STEREOTIPIMA

KULTURNI STEREOTIPI – KONCEPTI IDENTITETA U SREDNJOEUROPSKIM KNJIŽEVNOSTIMA

uredili: Dubravka Oraić-Tolić i Ernő Kulcsár Szabó
(FF press, Zagreb, 2006)

Pitanja identifikacije i identiteta, u rasponu od individualnih, nacionalnih pa sve do rodnih i seksualnih, u posljednjih se tridesetak godina nalaze u središtu zanimanja akademske i šire javnosti. Stereotipi i predrasude neodvojiv su dio svih identiteta, tim više što se svaki identitet ostvaruje u kontekstu Drugoga pa Lacanova tvrdnja da je Ja uvijek u polju Drugoga svakako dobiva potvrdu i u zborniku radova *Kulturni stereotipi – Koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*, kojega su uredili Dubravka Oraić-Tolić i Ernő Kulcsár Szabó, a nastao je kao rezultat suradnje između Zavoda za književnost Filozofskoga Fakulteta u Zagrebu te Mađarske akademije znanosti i umjetnosti.

Polazišna točka, odnosno ideja koja se provlači mahom kroz sve tekstove je upravo spomenuta lakanovska postavka kako je za formiranje identiteta uvijek potreban Drugi, svojevrsna zrcalna slika, pa time i neprestano nadmetanje s imaginarnim Drugim, naspram kojega se onda ostvaruje i naše vlastito sebstvo jer kako je i Dubravka Oraić-Tolić istaknula u predgovoru zbornika *identitet se ne može konstituirati bez svoje razlike niti može biti konačan, tuđa je sjena koja u stopu prati vlastito, i obratno, vlastito se zrcali u tuđem*. U stvaranja identiteta koji se treba razlikovati od Drugih, odnosno, onih s kojima se dolazi u neposredan kontakt a time i komunikaciju, presudnu ulogu imaju upravo kulturni stereotipi kao oblici pojedno-